

Danuta Bieńkowska

ZAPOŻYCZENIA Z JĘZYKA LITERACKIEGO
W GWARACH OKOLIC BEŁCHATOWA

Gwary Polski centralnej jako teren ścierania się trzech dialektów: wielkopolskiego, mazowieckiego i małopolskiego były przedmiotem zainteresowania językoznawców, najpierw w latach trzydziestych¹ potem w latach sześćdziesiątych². Od 1975 r. część z tych wsi objął powstający Bełchatowski Okręg Górniczo-Energetyczny. Fakt ten, jak i inne procesy związane z przemianami społeczno-gospodarczymi i kulturalnymi na wsi w okresie powojennym, m. in. unowocześnienie gospodarki rolnej, oddziaływanie radia i telewizji, zwiększenie komunikacji między miastem a wsią musiały znaleźć swoje odbicie w gwarach. Ponowne zbadanie gwar Polski centralnej, a zwłaszcza gwar wsi znajdujących się na terenie Bełchatowskiego Okręgu Przemysłowego pozwoli na prześledzenie zmian, jakie dokonały się w ich systemie gramatycznym i leksykalnym m. in. w wyniku przejmowania, ekspansji języka literackiego³.

Jest rzeczą oczywistą, iż wszelkie zmiany zewnętrzne, przeobrażenia społeczno-gospodarcze znajdują swoje odzwierciedlenie przede wszystkim w warstwie leksykalnej gwar⁴. Przyjrzyjmy się

¹ Z. Stieber, *Izoglosy gwarowe na obszarze dawnych województw łęczyckiego i sieradzkiego*, Kraków 1933.

² M. Kamińska, *Gwary Polski centralnej*, Wrocław 1968, por. też K. Dejna, *Słownictwo ludowe z terenów województwa kieleckiego i łódzkiego*, "Rozprawy Komisji Językowej ŁTN" 1974-1986.

³ Badania dialektologiczne zostały podjęte w Katedrze Historii Języka Polskiego i Filologii Słowiańskiej UŁ.

⁴ Por. W. Z. Werenica, *Wpływ środowiska językowego na zmianę leksykalną gwary (na materiale gwarowym z Polesia i Dolnego Śląska)*, "Poradnik Językowy" 1965, z. 4, s. 141-150; H. Popowska-Taborńska, *Charakter i formy ekspansji nowego słownictwa na terenie Kaszub i dialektów*

funkcjonowaniu wyrazów przeniesionych z języka literackiego do gwar okolic Bełchatowa⁵.

Przejmowanie leksyki języka literackiego do gwar jest procesem długotrwałym, któremu towarzyszy jednak aktywny stosunek użytkowników gwary. Uwagi językowe pochodzące od informatorów nawiązują wnioski, potwierdzone później przez analizę materiału, wskazujące na:

- występowanie oboczne form starych i nowszych w przypadku, gdy nazwy nowe służą dla oznaczenia starych desygnatów, np. *do krafcovy, do šfocki po starymu* [90]; *xorupka, tero padaška* [80]; *droga trartova, to tero mušom aytotrada* [90]; *dovni ňe mubili pošong ino kolii* [72]; *drapak po teraišemu kultyvator* [74]; *na guuk to pivu mubili torki* [90].

- przejmowanie nowych nazw następuje wraz z wprowadzeniem nowych realiów, pojęć, np. *ňe bylo pivu dojarek* [74]; *tero nylony* [75]; *dovni navozuv ňe bylo* [72]; *mokasyny teraz nastayy* [77]; *za teraišyx casuf kulizovane ies* [72].

- kierunek, z którego nowe desygnaty jak i nowe nazwy zostały przejęte, np. *zalki nastajayy v mešće* [72].

Nowa leksyka przez dłuższy czas jest odczuwana w gwarach, głównie przez najstarsze pokolenie jako obca, podchodzi się do niej jeszcze niepewnie, ostrożnie, swój dystans zaznaczając w uwagach: *jak to tero mušom*.

Analiza nowych wyrazów przejętych z języka literackiego do badanych gwar w zestawieniu ich ze *Słownikiem gwar polskich* J. Karłowicza⁶ oraz *Słownikiem gwary Domaniewka w powiecie łęczyckim* M. Szymczaka⁷ pozwala na wydzielenie następujących grup:

- wyrazy nowe nie notowane wcześniej w słownikach gwarowych, np. *antybiotyk, autostrada, bistor, bunkier, chemikalia, dyskoteka, idee,*

sąsiednich, "Rozprawy Komisji Językowej ŁTN" 1970, s. 111-117; J. M a c i e j e w s k i, Uwagi o najnowszej warstwie słownictwa dialektu chełmińsko-dobrzyńskiego, "Rocznik Kulturalny Kujaw i Pomorza" 1965, II, s. 169-177; M. K u c a ł a, O słownictwie ludzi wyzbywających się gwary, "Biuletyn PTJ" 1960, XIX, s. 141-256.

⁵ Analizie poddane zostało słownictwo zebrane od najstarszego pokolenia mieszkańców następujących wsi: Ldzań 72, Prawda 73, Kozuby 75, Gutów Duży 77, Gazumka 78, Parzno 80, Milejowiec 82, Kocierzowy 93, Garnek 94, Braszewice 97.

⁶ J. K a r ł o w i c z, *Słownik gwar polskich*, t. I-VI, Warszawa 1974.

⁷ M. S z y m c z a k, *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łęczyckim*, cz. 1-8, Wrocław 1962-1973.

dżinsy, elana, eternit, frezarka, froterka, funkcja, glebozgryzarka, granulowany, gremplina, linoleum, herbicyd, hydrant, imitacja, inseminacja, inseminator, instrument, insulina, katarakta, kinkiet, komasacja, kombajn, konfesjonał, kulizowanie, magnetofon, melioracja, mocznik, moher, moherowy, mokasy, muchozol, nonajronowy, obsypnik, odkurzacz, ogólniak, ondulacja, osobówka, pegieer, pelisty, penicylina, perzochwast, pipetka, pługofrezarka, pociąg, podstawówka, polisa, popelinka, postument, prezbiterium, prokurator, protekaja, regał, roleta, rozrzutnik, saksofon, segment, siarczamon, smołowiec, snopowizzałka, spinka, spulchniacz, stylon, sweater, świniarnia, talerszówka, tapczan, technikum, telewizor, trąszega, wersalka, willa, wodociąg, wrangle, wylęgarnia, wyżynacz, zawodówka, żorżeta, żyrandol;

- wyrazy notowane już w nowszych słownikach gwarowych, często oznaczone kwalifikatorem *nowy*, np. *amerykany*, *amestia*, *asfalt*, *asfaltowy*, *azotniak*, *betonowy*, *plomba*, *plombować*, *kołchoz*, *denaturat*, *dywan*, *garnitur*, *kosiarka*, *kultywator*, *krascowa*, *latarka*, *lekarstwo*, *elektryczny*, *libacja*, *nylon*, *obdukcja*, *prostówka*, *radio*, *saletrzak*, *sprężynówka*, *superfosfat*, *taboret*, *targanka*, *traktor*, *weranda*, *weterynarz*, *wiejarnia*;

- neologizmy semantyczne, tj. wyrazy notowane i znane w gwarach, lecz mające dodatkowe, nowe znaczenie, np. *kopaczka* 'maszyna do kopania kartofli', *kurs* 'szkolenie', *ścianka* 'mebel segmentowy', *dojarka* 'maszyna do dojenia krów';

- nowe połączenia frazeologiczne, np. *szkoła podstawowa*, *spółdzielnia produkcyjna*, *szklany byk*, *maszynka na prąd*, *dojarka na prąd*, *kuchotka gazowa*, *kółko rolnicze*, *sól potasowa*.

W analizowanym materiale najliczniejszą grupę stanowi leksyka najnowsza, przeniesiona do gwar z języka literackiego stosunkowo niedawno. W niej dominują nowe pojęcia określające rzeczy konkretne, mało jest natomiast nowych wyrazów określających znane już w gwarach pojęcia, np. *krascowa* dawniej *szwaczka*, *pociąg* dawniej *kolej*. Niektóre leksemy są nie notowane w Słowniku języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego⁸, np. *elana*, *fokstrody*, *giemzy*, *glebozgryzarka*, *gremplina*, *inseminator*, *kulizowanie*, *leliny*, *marynuszka*, *muchozol*, *perzochwast*, *pługofrezarka*, *prostówka*, *prymy*, *selezje*, *siarczamon*, *świniarnia*, *wrangle*, *wyżynacz*, *non-iron* (nonajronowy),

⁸ Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, t. I-X, Warszawa 1958-1968.

co może świadczyć o ich nowości również w języku literackim, lecz trudno to przypuszczenie odnieść do takich wyrazów jak *giemay*, *sweter*. Takie natomiast wyrazy jak *ogólniak*, *podstawówka*, *wycirusy* przejęte zostały do gwar z mowy potocznej. W przeważającej części najnowsza warstwa leksyki funkcjonującej w badanych gwarach jest pochodzenia obcego, głównie jednak łacińskiego, a tylko pojedyncze wyrazy zapożyczone zostały z języków nowożytnych: angielskiego, francuskiego, włoskiego, niemieckiego.

Omówione wyżej zapożyczenia z języka literackiego stanowią w badanych gwarach warstwę najnowszą. Wiadomo jednak, iż wpływ języka literackiego na gwary jest procesem w zasadzie ciągłym i stałym. Toteż i w analizowanym materiale występują wyrazy przejęte chronologicznie wcześniej. *Słownik gwar polskich* J. Karłowicza poświadczą ich występowanie nie tylko w gwarach Polski centralnej. Trudno jest tutaj łączyć zjawisko przejmowania leksyki literackiej do gwar z geografiami. Proces ten dokonuje się w większości gwar polskich, chociaż w różnym nasileniu i czasie.

W badanych gwarach do zapożyczeń chronologicznie wcześniejszych należą, obecne także w innych wsiach, następujące wyrazy: *egzorta*, *aksamit*, *elegant*, *elegancki*, *asysta*, *bruk*, *doktórka* 'lekarka', *fotel*, *fundament*, *futro*, *inwentarz*, *jedwab*, *jedwabny*, *kamienica*, *katafalk*, *kleryk*, *kołdra*, *metryka*, *inżynier*, *paraliż*, *peruka*, *reumatyzm*, *regulator*, *remiza*, *seminarium*, *monopol*, *subiekcja*, *szosa*, *szpital*, *tiul*, *wikary*.

Nowe wyrazy zaznaczyły swoją obecność w bardzo wielu różnorodnych dziedzinach. Występują przede wszystkim tam, gdzie potrzebne były nowe wyrazy dla określenia nowych realiów, przedmiotów, czynności i pojęć. Szczególna ekspansja słów przeniesionych z języka literackiego daje się zauważyć w tych dziedzinach, w których przeobrażenia gospodarcze dokonały się w najszerszym zakresie.

Zebrany materiał słownikowy z badanych wsi, będący przedmiotem niniejszej analizy, potwierdza wnioski z badań przeprowadzonych np. na Kaszubach, Polesiu, Dolnym Śląsku, że "inwazja nowych słów dotyczy dziedzin bardzo różnorodnych i trudnych do precyzyjnego zaklasyfikowania"⁹.

⁹ P o p o w s k a - T a b o r s k a, op. cit., s. 116; M a c i e j e w s k i, op. cit.

Najwięcej nowych nazw związanych jest z rolnictwem, odzwierciedlają one zmiany w sposobie gospodarowania na wsi. Są to:

- nazwy nowych maszyn i urządzeń stosowanych w rolnictwie np. *cyklop hydrauliczny 'ładowacz do gnoju', dojarka 'dojarka elektryczna', glebozgrzyzarka, kombajn, kosiarka, kultywator, młóckarka, obsypnik, pługofresarka, prostówka 'rodzaj maszyny do młócenia', persochwast, snopowięzka, sprężynówka, spulchniacz, talersówka, targanka, wiejarnia, traktor;*

- nazwy środków chemicznych stosowanych w gospodarce rolnej, np. *chemikalia, muchozól, herbicyd;* nazwy nawozów sztucznych: *azotniak, mocznik, saletra, saletrzak, pelisty, siarczamon, sól potasowa, superfosfat;*

- inne nazwy związane z unowocześnieniem wsi, np. *hydrant, wodociąg, komasacja, melioracja, kółko rolnicze, pegieer, spółdzielnia produkcyjna;*

- nazwy związane z elektryfikacją wsi, np. *elektryczność, elektryczny, latarka, bateryjka.* Można by się zastanawiać, w jakim stopniu nowe wyrazy z zakresu energetyki obecne w badanych gwarach związane są z tworzeniem się na tych terenach Okręgu Przemysłowo-Energetycznego. Zebrany materiał nie wskazuje jednak na przenikanie do tych gwar słownictwa związanego z rozwijającym się tutaj nowym przemysłem.

Pozostała część zebranego słownictwa jest zbyt różnorodna, by kusić się o wydzielenie tutaj zakresów semantycznych. Ogólnie powiedzieć tylko można, iż odzwierciedla ono zmiany obyczajowe zachodzące na wsi. Nowe wyrazy oddają zmiany, jakie zaszły w wyposażeniu mieszkań, w sposobie ubierania się, motoryzacji, rozwoju oświaty i urządzeń socjalnych.

M. Kucała w artykule *O słownictwie ludzi wyszywających się gwarą*¹⁰ pisze, iż ze słownictwa literackiego do gwar "najwięcej wchodzi wyrazów literackich na miejsce gwarowych mających to samo znaczenie"¹¹. Przykłady na to zjawisko spotkać można i w badanych gwarach, mówią o tym sami informatorzy: *padaczka* dawniej *chorupka*, *pociąg* dawniej *kolej*, *krawcowa* dawniej *szwaczka*, itd. Funkcjonują one w pewnym okresie jako formy oboczne. Nie jest to jednak najczęściej spotykany sposób, w jaki dokonują się zmiany

¹⁰ "Biuletyn PTJ" 1960, XIX, s. 141-156.

¹¹ Tamże.

we współczesnej leksyce gwarowej. Struktura zasobu leksykalnego w gwarach zmienia się przede wszystkim poprzez wprowadzenie doń nowych wyrazów oznaczających nowe przedmioty i czynności. Należałoby więc uznać, iż zapożyczenia z języka literackiego wzbogacają słownictwo gwarowe. Odrębnym zagadnieniem jest zanikanie w leksyce gwarowej wyrazów wraz z zamieraniem desygnatów.

Zapożyczone z języka literackiego wyrazy, w których duży procent stanowią wyrazy obcego pochodzenia, ulegają w gwarach przekształceniom fonetycznym, fleksyjnym, słowotwórczym i semantycznym¹². Zmiany fonetyczne w większości odnotowanych wyrazów zapożyczonych polegają na asymilacji oraz dysymilacji samogłosek i spółgłosek:

- upodobnienia spółgłosek: *blomba* 'plomba', *blombować* 'plom-bować', *chałchoz* 'kołchoz', *klerek* 'chlorek', *klorkować* 'chlor-kować', *kondrafajda* 'kontrafajda', *korset* 'gorset', *salseson* 'salceson', *wersarka* 'wersalka', *tataratka* 'katarakta'.

Często w wyniku asymilacji w wyrazie pojawia się nowa spółgłoska pod wpływem obecnej już analogicznej, dotyczy to szczególnie spółgłosek półotwartych, np. *alsfalt* 'asfalt', *gimpiura* 'gipiura', *mentryka* 'metryka', *niedbawny* 'jedwabny'.

- dysymilacja spółgłosek zaznaczyła się przede wszystkim w zaniku jednej z dwu podobnych lub identycznych spółgłosek w wyrazie. Odnosi się to szczególnie do spółgłosek półotwartych, np. *iseminacja* 'inseminacja', *iwentarz* 'inwentarz', *iculina* 'insulina', *foterka* 'froterka', *kombaj* 'kombajn', *prekurator* 'prokurator'.

Rozpodobnienia dotyczą dźwięczności spółgłosek, stopnia otwarcia, miejsca artykulacji, np. *dyrektor* 'dyrektor', *traktor* 'traktor', *dychteryt* 'dyfteryt', *florkować* 'chlorkować', *taborek* 'taboret', *peruga* 'peruka'. W tym ostatnim przykładzie można także dopatrywać się wyrównań słowotwórczych. W wyrazach *franela* 'flanela', *franelka* 'flanelka', *rułka* 'rurka', dysymilacji uległy spółgłoski półotwarte *r-r*, *l-l*.

Rzadziej w analizowanym materiale mamy do czynienia z asymilacją bądź dysymilacją samogłosek. Trudno jest przy tym wyraźnie oddzielić harmonię wokaliczną od zmiany wartości fonetycznej sa-

¹² Por. W. C y r a n, *Procesy językowe w przejmowaniu wyrazów obcego pochodzenia przez gwary (na materiale gwarowym)*, "Rozprawy Komisji Językowej ŁTN" 1975, s. 5 i n.; B. R e c z k o w a, *Wyrazy pochodzenia francuskiego w gwarach polskich*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1982, s. 26-49; M a c i e j e w s k i, *op. cit.*, s. 169.

mogłosek pod wpływem spółgłosek półotwartych. Z procesem harmonii wokalicznej spotkać się możemy, sądzę, w formach: *warsalka* 'wersalka', *mohor* 'moher', *dyohtyryt* 'dyfteryt', *salsasum* 'salceson'. Dysymilacji samogłosek natomiast doszukiwać się możemy w formach: *alegant* 'elegant', *alegancki* 'elegantki', *amitacja* 'imitacja', *katafelk* 'katafalk', *laterka* 'latarka'.

Zmiany wartości samogłosek mogące zachodzić w pozycjach zależnych spotykamy w następujących wyrazach:

a) podwyższenie artykulacji przed półotwartymi: *forpka* 'farbka', *likarstfo* 'lekarstwo', *televizur* 'telewizor', *trachtur* 'traktor', *regulatur* 'regulator', *derechur* 'dyrektor', *kloryk* 'kleryk', *seminarium* 'seminarium', *alimynta*, *elemynta* 'alimenty', w ostatnim przykładzie, pokazującym różne realizacje fonetyczne wyrazu *alimenty* nie można wykluczyć asymilacji samogłosek oraz skojarzenia z wyrazem *elementars*: *elementa*, *elemynta*, *elementy*, *elymenta*;

b) obniżenie artykulacji przed półotwartymi: *celender* 'cyylinder', *sperytus* 'spirytus', *derechur* 'dyrektor', *granulowany* 'granulowany', *enseminacja* 'inseminacja', *weterenarz* 'weterynarz', *andulacja* 'ondulacja'.

Tylko w nielicznych wyrazach spotykamy się z metatezą, np. *burk* 'bruk', *jedbaw*, *jedbawny* 'jedwab, jedwabny', *kordła* 'kołdra', *koreta* 'roleta', *tyrkotowy* 'trykotowy', *tataratka* 'katarakta' (metateza i asymilacja).

Procesowi przejmowania wyrazów z języka literackiego do gwar towarzyszą liczne uproszczenia, skracanie wyrazu o element nagłosowy lub wygłosowy, np. *ternit* 'eternit', *lana* 'elana', *lekstryczność* 'elektryczność', *lewizor* 'telewizor', *rematys*, *rematus* 'reumatyzm', *spirynt* 'spirytus', *denatura* 'denaturat', *hydran* 'hydrant', *komba*, *kombaj* 'kombajn', rzadziej natomiast spotykamy rozszerzenie wyrazów o dodatkowy element głoskowy, np. *lekstryczność* 'elektryczność'. Zarówno uproszczenia, rozszerzenia, jak i reartykacje spółgłosek, np. *cpinka*, *czpinka* 'spinka', *grochmal*, *grochmalic* 'krochmal, krochmalic' powodują osłabienie lub wzmocnienie artykulacji tych wyrazów¹³. Zakończenie *-ja* w rzeczownikach obcego pochodzenia realizowane jest często dwugłoskowo: *-yja*, np. *obdukcycja*, *televizyja*, *funkcyjja*, *subiechcyja*¹⁴.

¹³ Por. C y r a n, op. cit.

¹⁴ Por. S. U r b a n c z y k, Z zagadnień staropolskich. Rzeczowniki na *-yja*, *-ija*, "Język Polski" 1952, XXXII, s. 126-127.

Nowe wyrazy wprowadzone do gwar zostały także dostosowane do realizowanego na danym terenie systemu fleksyjnego. Od języka literackiego odbiegają postaci nom. pl. wyrazów obcego pochodzenia, np. kursa: *yun to provajij kursa šoferske* [90], instrumenta: *davno to instrumenta do graño to meli* [97]; segmenta: *kupili sobe segmenta*; fundamenta: *davni byky podmarufki, gisej som fundamenta*; alimenta, funkcjonują one obocznie do form literackich. Gen. pl. -ów: *skarpatków, kołdrów, spinków*, a także odmiana rzeczowników w języku literackim nieodmiennych, np. *technikuma*.

W zakresie systemu słowotwórczego procesowi przejmowania wyrazów z języka literackiego towarzyszy przede wszystkim użycie form rzeczownikowych i przymiotnikowych z innymi formantami, np. *drzewiany* 'drzewiane technikum', *waleriański* 'Waleriana krople', *biston* 'bistor', *centro* 'centrum', *młookarka* 'młockarnia', *protega* 'protekcja' (sądzić należy iż wyraz ten już w tej postaci dostał się do gwar z języka potocznego).

W formacjach przedrostkowych zwraca uwagę głównie użycie prefiksu *pod-* na miejscu literackiego *wice-*, np. *poddyrektor*, *podsołtyś*, *podwójt*. Przejęte zostały do gwar także skrótowce, np. *amsetka* 'autobus Miejskich Zakładów Komunikacyjnych', *pegiser* 'Państwowe Gospodarstwo Rolne' oraz formacje powstałe w wyniku uniwербizacji, np. *sawodówka* 'szkoła zawodowa', *osobówka* 'autobus osobowy', *podstawówka* 'szkoła podstawowa', *gazówka* 'kuchienka gazowa', *batystówka* 'chustka z batystu'. Niektóre formy, sądząc należy, są wynikiem kontaminacji, np. *galarepká* = *galareta* i *kalarepka*; *klinkiet* = *klinkier* i *kinkiet*.

Ciekawe są zmiany semantyczne, którym ulegają w gwarach w procesie adaptacyjnym wyrazy nowe. Najczęściej w analizowanym materiale spotykamy się z przejęciem, błędnym użyciem dialektyzmów semantycznych, np. *libacja* 'poczęstunek po pogrzebie', *aktor* 'aktor', *dšas* 'perkuszja'.

Sporadycznie natomiast występuje rozszerzenie znaczenia wyrazu zapożyczonego, np. *obdukcja* 'zaświadczenie', *taksówka* 'każde auto osobowe'.

Niektóre przekształcenia wyrazów przyswojonych w gwarach są wynikiem adideacji, kojarzenia form znanych z nieznanymi, np. *melonowy* 'nylonowy', *nixinier* 'inżynier', *elementa* 'alimenta', *westfalka* 'wersalka': *jo ñe vym iak še to pravidyovo nazyvo, vestfalka ōy iak* [97].

CZĘŚĆ MATERIAŁOWA¹⁵

- aksamit 'ts': *aksamit* [80]
 alimenty 'ts': *alimenta* [73, 78, 90, 93], *alimenty* [73], *alimynta* [82],
alymenta [77], *elementa* [74, 75], *elementy*: *jeako s klímáig mo, to ele-*
menty pjaóci [89], *elemynta*: *elemynta muóim* [97], *elymenta* [77]
 amerykany 'gatunek kartofli': *amerykany* [90, 93]
 amnestia 'ts': *amnestiá* [72]
 antybiotyk 'ts': *antybiotyk* [75, 93]
 asfalt 'droga asfaltowa': *alsfalt* [77], *asfalt* [74, 93, 97]
 asfaltowy 'ts': *droga asfaltovo* [80]
 asysta 'ludzie, którzy podczas procesji niosą chorągwie, obra-
 zy': *do asysty* [73]
 autor 'aktor': *autoáy f telewiziji* [80]
 autostrada 'ts': *droga trasztovo to tero muóim autostrada* [90]
 azotniak 'rodzaj nawozu sztucznego': *azotniák* [73], *azotniaki* nom.
 pl. [77]
 balustrada 'w kościele przegroda między ołtarzem a nawą': *balu-*
strada [93]
 bankret 'bankructwo': *na bankret áyo, polska na bankred iáje* [72]
 bateryjka 'lampka na baterie': *bateryjka* [89]
 batyst 'ts': *batyst* [74]
 batystówka 'chustka z batystu': *batystufki kupne* [72]
 betonowy 'ts': *betonowy pýot* [90]
 bistor 'ts': *biston* [89], *bistor* [90, 93]
 biust 'ts': *blust* [72]
 biustonosz 'ts': *bistonos* [97], *blustonos* [75]
 bruk 'ts': *burk* [89]
 bunkier 'ts': *bońkry* [72]
 chemikalia 'substancje chemiczne stosowane w rolnictwie': *remykałi-*
je [78]

¹⁵ Zawiera poddane wcześniej analizie wyrazy i formy wyrazowe. Hasło notowane jest w brzmieniu literackim. Znaczenie wyrazu podawane jest tylko wówczas, gdy nie pokrywa się ze znaczeniem w polszczyźnie ogólnej. Po określeniu znaczenia notowane są wszystkie formy fleksyjne i fonetyczne w jakich dany wyraz wystąpił w badanych gwarach wraz z podaniem ich lokalizacji.

- cyklop hydrauliczny 'ładowacz do gnoju': *cyklop hydroauličny na olej hydroauličny* [77]
- cylinder 'zbiornik lampy naftowej': *celender* [77]
- centrum 'ts': *to jez ius oaje cyntro bryševic, oaje cyntro bryševic* [97]
- denaturat 'ts': *a tyž denatury možno bylo kupić vele xćeć* [97]
- dojarka 'dojarka elektryczna': *ne bylo pirv dožarek* [74]; *dožarka na pront* [93]
- doktórka 'lekarka': *ku doktorki* [78]
- dyfteryt 'ts': *dyfteryt* [80], *dyxtyrut* [93]
- dyrektor 'ts': *derextur ve fabryce* [82, 90, 93]; *derektur* [90, 93]; *dyrektor* [78]
- dyskoteka 'ts': *dyskoteka* [75]
- dywan 'ts': *devany nom. pl.* [94]
- dżes 'perkusja': *bymbyn, tero džes* [78]
- dżinsy 'spodnie młodzieżowe z tkaniny importowanej, elanobawełny': *žyisy* [90]
- elana 'ts': *lany nom. pl.* [80]
- elektryczność 'ts': *lekstryčność tera* [74]
- elektryczny 'ts': *lekstryčne šfatyo* [82]
- elektryka 'elektryczność': *elektryka* [75]
- egzorta 'modlitwa przy zmarłym w kościele': *f košćele to agzorta mušum* [97]
- elegant 'ts': *alegant* [73]
- elegancki 'ts': *alegancki* [82, 90]; *alegancki ubray še galonće* [78]
- emzetka 'autobus miejski MZK': *ezetka, ezetki gen. sg.* [80]
- eternit 'ts': *ternit* [93]
- fiszbina 'ts': *sfišbiny* [72]
- flanela 'ts': *franela to činćežao* [97]; *franelka* [73, 74, 80, 89]
- fokstroty 'rodzaj butów': *fokstroty vžutke f špic* [89]
- folwark 'gospodarstwo rolne': *folvarek, dužy folvarek, ferma tero* [82]
- fotel 'ts': *fotel* [73]
- fragment 'segment meblowy': *fragmynta* [94]
- frezarka 'ts': *fryzarka* [74]
- froterka 'ts': *foterka* [80], *froterka* [90, 93]
- fundament, -a 'ts': *davni byly podmurufki, fišez som fundamenta* [93], *fundamyt* [78]
- funkcja 'stanowisko, posada': *na funkcyži jez* [72]
- futro naturalne 'ts': *futro naturalne* [90, 93]

- futro sztuczne 'ts': *štucne futro* [93]
 futro z imitacji 'futro sztuczne': z *amitácii futro* [90]
 galaretką 'rodzaj potrawy, galaretką z nóżek': *galarepka* [89]
 garnitur 'ts': *tera garnitur* [74]
 gazówka 'kuchenska gazowa': *gazufka* [74]
 giemzy 'buty ze skóry giemzowej': *gimzy* [73]
 geometra 'ts': *umyntro* [94]
 gipiura 'ts': *gnipura* [72]
 glebogryzarka 'pługofrezarka': *glebogryzauka* [97], *glebogryzarka* [97],
glebogryzauka [74], *glebozygarka* [97]
 gorset 'ts': *gorset*, *gorsety* nom. pl. [82], *korsety* [82]
 granata 'pocisk': *granata* nom. sg. [74]
 granulowany 'ts': *granolovany* [78]
 gremplina 'ts': *gremplina* [90, 93]
 gumoleum 'linoleum, gruba tkanina używana do pokrycia podłogi':
na tym gumoleumie to tak leci ta voda [93], *umoleum* [73]
 halka 'ts': *xalka* [90, 93], *xalki nastajauy v mešće* [72]
 herbicyd 'środek chemiczny do niszczenia chwastów': *xerbicydy* [82]
 hydrant 'ts': *xydrany* [97], *xydrant* [75, 90, 93]
 imitacja 'ts': *futro z amitacji* [90]
 inseminacja 'ts': *šeminacija* [75], *šeminacija* [89]
 inseminator 'ts': *šeminator* [90, 93]
 instrument, -a 'instrument muzyczny': *davno to instrumenta do grano to meli* [97]
 insulina 'ts': *mo cukryce, beže iculine* [72]
 inwentarz 'ts': *inventoš* [72], *iivyntoš* [80], *levyntoš* [90], *livyntoš* [93]
 inżynier 'ts': *hižinier* [94]
 jedwab 'ts': *iedbav* [74], *nedbav* [82, 90]
 jedwabny 'ts': *iedbavny* [74, 78], *iedwabny* [78], *nedbavny* [82, 89, 90, 94]
 kamienica 'ts': *kamenica* [74]
 katafalk 'ts': *katafelk* [80]
 katarakta 'zaćma': *tataratka // rybe yoko* [74]
 kinkiet 'ts': *kin̄ket* [80, 90, 93], *kl̄in̄ket* [82]
 klarnet 'ts': *klarnet* [74], *klarnyt* [73], *kornet* [74]
 kleryk 'ts': *kloryk* [74]
 kołchoz 'spółdzielnia, gospodarstwo': *xajtos* [78], *xqzot* [78], *xoy-zos*: *xoyzos zakyadać meli psut* [74], *xoyzos tako spulnota* [89], *xoy-*

- zos [78], *zoɣos* [90, 93], *koɣos* [78], *koɣos*: *koɣos to mivili da- vnei* na spuvjelne produkcijne [77], *koɣus* [82, 97], *soɣos* [75]
 kołdra 'ts': *koɣdruf ne byko* [74], *koɣda* [78]
 komasacja 'ts': *po komasacii* [80]
 kombajn 'ts': *kombaj* [72, 74, 80], *kombaje* [89], *kombajn* [73, 77, 80, 90, 93], *kombajna*: *spot kumbajny* [82], *komvaj* [97], *kumba* [82], *kumbaj* [82], *kumbajn*: *kumbajnym* [73, 94]
 komenda 'rozkaz': *saruga leje xi leje bes komandy* [78]
 kompania 'pielgrzymka': *kumpane xoɣijny; s kumpaom bymam* [72]
 konfesjonał 'ts': *kofesjonaɣ* [90, 93], *kysyfoɣ*, *do kysyfoɣu se iize* [82]
 kontrafakta 'ts': *tako kundrafajda tam byya s tyuu* [97]
 kopaczka 'maszyna do kopania ziemniaków': *kopačka* [74]
 kosiarka 'maszyna kosząca zboże': *košarka konno* [74, 80], *košarka coŋglikova* [80]
 kółko rolnicze 'ts': *kuyka rolnice* [90, 93]
 krawcowa 'ts': *do krafcovy, do šfocki po starymu* [90]
 krochmal 'ts': *groxmal* [74]
 krochmalic 'ts': *groxmatili groxmatim* [74]
 kuchenka gazowa 'ts': *kuxyŋka gazovo* [93]
 kulizowanie 'metoda szczepienia drzew': *za terajšyx časuf kulizovane ieb* [72]
 kultywator 'urządzenie do spulchniania ziemi': *kultyvator* [72, 73, 74, 75, 90, 93], *kultyvatur* [72]
 kurs, -a 'szkolenie': *yun to provaɣij kursa šoferske* [90], *na kursa xoɣijny* [93]
 kutnowianka 'maszyna do czyszczenia zboża': *kutnovajka* [74]
 latarka 'ts': *laterka* [75, 78, 82, 93, 97]
 lekarstwo 'ts': *likaretfo* [74]
 lełiny 'odmiana ziemniaków': *lełino* [97], *lełiny* [89], *lełino* [89]
 libacja 'poczęstunek po pogrzebie, stypa': *libacjja* [80]
 lokatorne 'czynsz, opłata za mieszkanie': *šyžešči tveincy lokator- nego puačijy* [93]
 magnetofon 'ts': *magnetofon* [75]
 marynuszka 'wełniana chustka na głowę': *marynuszki nom. pl.* [72, 80]
 maszynka na prąd 'maszynka elektryczna': *mašyŋka na pront* [93]
 melioracja 'ts': *melioracjja* [78]

- metryka 'świadełstwo urodzenia': *mentryka* [89]
młocznarka 'maszyna do młócenia zboża': *młocznarka* [80]
mącznik 'rodzaj nawozu sztucznego': *močnik* [80, 93]
moher 'rodzaj wełny': *moxor* [74]
moherowy 'zrobiony z moheru': *mozerove veuny* [77]
mokasyny 'półbuty ze skóry': *mokasyny teraz nastawy* [77], *mokasyny - śpicaste čupki sadarte do gury* [73], *mokasyny* [93]
monopol 'państwowa wytwórnia spirytusu': *monopol spirytusovy* [73]
monopolowy 'wódka monopolowa': *vutka monopolovo* [93], *monopolovo* [74]
mundurek 'ts': *moym taki mondoreg bėlucny* [97]
muchozol 'środek owadobójczy': *muozol* [73, 75, 80]
murowany 'ts': *đum murovany* [93]
muślinka 'rodzaj chustki na głowę': *muślinki kupne* [72]
nawóz 'nawóz sztuczny': *dobni navozuv ne bylo* [72], *novus stucny* [93]
nonajronowy 'o bieliźnie stylonowej': *nanajronove* [82]
nylon 'ts': *nelon* [77], *tero nylony* [75]
nylonowy 'zrobiony z nylonu': *melonovy vorek* [89]
obdukcja 'ts': *uobdukyžo* [90]
obsypnik 'narzędzie do obsypywania ziemniaków': *opsypnik* [80]
odkurzacz 'ts': *uotkužac* [93]
ogólniak 'liceum ogólnokształcące': *uogulniak* [90, 93]
ondulacja 'ts': *andulacija, andulacije* nom. pl. [78]
opylacz 'narzędzie do wrywania chwastów': *uopylčace uopylčajum žemoki* [74], *uopylčac* [80]
osobówka 'auto osobowe': *uosobufka* [90]
padačka 'ts': *xorupka tera padačka* [80]
paraliż 'ts': *parališ* [90]
pegieer 'państwowe gospodarstwo rolne': *pegeer* [90, 93], *peger* [80], *pegeery, pegeeruf hi ma* [74]
pelisty 'nawóz sztuczny': *pelisty* [89]
penicylina 'ts': *percelina* [89]
peruka 'ts': *peruga* [78]
persochwast 'preparat do perzu': *pyšoxfost* [74]
pipetka 'przyrząd do inseminacji': *pipetka - tako ručka* [74]
platforma 'ts': *placforma* [89, 90, 93], *platforma bez bokuf - dočepa pšy čončniku* [73]

- plomba 'ts': blomba [73, 75, 89, 90, 93, 94, 97], blumba, blumby
nom. pl. [82, 77]
- plombować 'ts.' blombuje się [97], blombuim [74]
- plusz 'ts': plusz [93]
- piugofrezarka 'ts': puugofrezarka [90]
- pociąg 'ts': dovní ne mubíli počong ino kolíj [72]
- poddyrektor 'zastępca dyrektora': poddyrektorym žes tyn uoićec [93]
- podmurufka 'fundament pod budynkiem': podmurufka [80, 93]
- podsołtys 'zastępca sołtysa': potsołtys [74]
- podstawówka 'szkoła podstawowa': potstavufka [90]
- podwójt 'zastępca wójta': podvujt [90]
- polisa 'ts': polisa, polisy nom. pl. [75]
- popelinka 'popelina, rodzaj tkaniny': popelínka [73]
- postument 'ts': na postoment kfadratovy [74]
- prezbiterium 'ts': prezbitorijum [80]
- prokurator 'ts': prekuratur [82]
- prostówka 'rodzaj maszyny do młócenia': prostufka [93]
- protekcja 'ts': za protegom ino kupijam firanški [93]
- prymy 'gatunek ziemniaków': prymy [90, 93]
- radio 'ts': radjo [90], radyjo [93]
- regal 'ts': regaj to te klotki na śćanax [73], regaju nom. pl [80]
- regulator 'ts': regulatur [72]
- rekiem 'modlitwy za zmarłych': rekfiie [94]
- reumatyzm 'ts': rematys [72, 93, 97], reumatys [80], rymatus [82],
rymatys [90]
- remiza 'ts': remižja [74, 89]
- roleta 'ts': loreta [89]
- rozrzutnik 'ts': rozrutník [80], rožžutník navozovy [93]
- saksofon 'ts': saksefon [90, 93], saksefun [82], sakeeson [89]
- salseson 'ts': salsasun [82], salseson [89], salsesun [97], saltse-
sun [74]
- saletra 'rodzaj nawozu sztucznego': saletra [89, 93]
- saletrzak 'rodzaj nawozu sztucznego': saletřak [73, 80]
- scyzoryk 'ts': šćyzoryk [97]
- segment, -a// -y 'meblościanka': segmenty [78, 80], kupíli sobe segmen-
ta [89], symunt [75], por. fragment
- selezje 'gatunek kartofli': selezje [93]
- seminarium 'seminarium duchowne': suminarijum//syminarijum [74, 90,
93], suminaryjum [82]

- siarczamon 'rodzaj nawozu sztucznego': *šarčamon* [93]
skarpetka 'ts': *bez skarpetkuř* [74]
smołowiec 'asfalt': *na droze lejuť smolofcem, to na to muďum ślaka* [80]
snopowięzarka 'kosiarka ciągnikowa': *snopowięzarka // snopowięzarka* [93]
sól potasowa 'ts': *sul potasovo* [80]
spinka 'spinka do mankietów': *cpinka* [73, 77, 82], *spinka* [74]
spirytus 'ts': *špirytus* [78], *šperytus* [82]
spirytus salicylowy 'ts': *špirytus salitřowy* [74]
spółdzielnia produkcyjna 'ts': *spuřželňo produkcyjno* [90, 93]
spreżynówka 'ts': *spruřžynufka* [72, 80, 93]
spulchniacz 'kultywator': *spluchnač* [80]
stebnować 'ts': *styrnovany kobity takim śćegeť* [72]
stylon 'ts': *stylon* [75, 90, 93]
subiekoja 'ts': *mayo mayaš subexocyži* [72]
superfosfat 'rodzaj nawozu sztucznego': *superfosfan* [97], *superfjs-fat* [79, 90]
sweter 'ts': *cfeter* [75]
szewiot 'rodzaj tkaniny': *ševot - tovar ličny potuřek* [75]
szklany byk 'przeřząd do inseminacji': *šklany byk* [80], *šklany byk* [93]
szkoła podstawowa 'ts': *skoľo potstavovo* [93]
szos 'szosa': *šos byu tucňovo* [74]
szpital 'ts': *do špitala* [74]
szponder 'rąbanka': *špunder* [74]
szrama 'blizna na twarzy': *šlana* [74]
ścianka 'mebel segmentowy': *ščanky* [80], por. *segment, fragment*
świniarnia 'ts': *takom šřinarňe pobudovoy na tysta šřin* [90]
taboret 'ts' *taborek* [73]
taksówka 'auto osobowe': *taksufka* [90, 93]
talerzówka 'narzędzie do spulchniania gleby': *taleřufka po peeđerax* [74]
tamborek 'bębenek': *tamborek* [77]
tambur 'bęben': *tambur* [77]
tapczan 'ts': *tapčan* [74]
targanka 'młockarnia dająca targaną słoćę': *targanka* [74, 93]
technikum 'ts': *texnikum* [90, 93], *do texnikuma* [97], *dřebane texnikum* [93]
telewizja 'telewizor': *televiřio* [93], *televiřyio* [72]
telewizor 'ts': *levizor* [94], *televizor* [74], *televizur* [90, 93]

- tiul* 'ts': *tul* [72, 74]
tiulowy 'ts': *tiulowo zalko* [74], *tiulove falbanĳki* [75]
trajzega 'piła mechaniczna': *traizega* [80, 90, 93]
traktor 'ts': *trartor* [80, 89], *trartur* [80]
trykotowy 'ts': *trukotove maĳtki* [89], *tyrkotove maĳtki* [74]
weba 'cienki materiał na koszule': *veba* [72]
weranda 'ts': *veranda* [74, 75]
wersalka 'ts': *varsalka* [89], *versalka* [73, 74, 80], *versarka* [74],
vestfalka - *io nie wym jak se to praviديوovo navyzo, vestfalka cy jak* [97]
weterynarz 'ts': *veterenaš* [74], *veterynoš* [93]
wiejsarnia 'narzędzie do wiania ziarna': *vejsarna* [80]
wikary 'ts': *vikary* [74]
willa 'ts': *fila* [97], *bila* [73, 75], *bilĳa* [77, 80, 93], *vilĳa* [89]
wodociąg 'ts': *vodočõnk* [90, 93], *vodočũnk* [75]
wrangle 'spodnie szyte z tkaniny teksasowej': *wrangle* [80]
wycirusy 'spodnie džinsy z tkaniny teksasowej': *vyčirusy* [80]
wykastrować 'ts': *vykastruvač* [74]
wylęgarnia 'ts': *vylingarnia* [93], *vylyngarnia* [74]
wyżynacz 'kultywator': *vyžynac* [80]
zastrzyk 'ts': *zaščyĳi* [74]
zawodówka 'szkoła zawodowa': *zavoduĳka* [80]
zmeliorować 'ts': *pole zmelorovauy* [78]
żużel belgijski 'rodzaj nawozu sztucznego': *zuzel tag zvany belĳijski to bylo čoš f podobě... moncka pylĳista* [77], *zuzel belĳijski* [73]
żorzeta 'rodzaj tkaniny': *žoržeta* [75]
żyrandol 'ts': *žerandol* [80]

Danuta Bieñkowska

LES EMPRUNTS À LA LANGUE LITTÉRAIRES DANS LES DIALECTES DE LA RÉGION
DE BEŁCHATÓW

L'article comprend la présentation de la plus neuve couche du lexique dans les dialectes parlés aux environs de Bełchatów. Il se compose de trois parties qui sont: l'analyse sémantique des mots empruntés à la langue littéraire l'analyse formelle - les transformations phonétiques, flexionnelles, morphologiques et sémantiques que subissent les mots empruntés dans le processus d'adaptation, la partie matérielle - le vocabulaire des lexèmes notés dans les dialectes analysés, transférés de la langue littéraire.